3. Procjena distribucije vremena života

3.1 Uvod

Želimo procijeniti $F(t)$ od T
$\rightarrow$ *neparametarska procjena*!

"*Najjednostavnija metoda*": opaža se vrlo velik broj novorođenih osoba do njihove smrti.

Problemi s "najjednostavnijom" metodom:

1. ako i nađemo dovoljno velik uzorak, trebali bi ga opažati barem 100 godina
2. osobe mogu napustiti opažanje i prije eventualne smrti (zbog raznih razloga)

$\rightarrow$ *cenzurirani podaci*

3.2 Mehanizmi cenzuriranja

Vrste cenzuriranja:

1. desno cenzuriranje
2. lijevo cenzuriranje
3. intervalno cenzuriranje
4. slučajno cenzuriranje
5. neinformativno cenzuriranje
6. cenzuriranje tipa I
7. cenzuriranje tipa II

3.3 Kaplan - Meierov procjenitelj

3.3.2 Kaplan-Meierova procjena

$$\widehat{F}(t) = 1 - \prod_{t_j \le t} (1 - \widehat{\lambda}_j)$$

gdje je $\widehat{\lambda}_j = d_j/n_j$, $j = 1, \ldots, k$

Ovdje su;

t_j... vrijeme smrti

d_j... broj umrlih u vremenu t_j

n_j... broj živih i pod rizikom od smrti neposredno prije t_j (tj. do t_j-)

3.4 Usporedba razdioba vremena života

Greenwoodova formula:

$$\mathrm{Var}[\widehat{F}(t)] \approx (1 - \widehat{F}(t))^2 \sum_{t_j \le t} \frac{d_j}{n_j(n_j - d_j)}$$

3.3 Nelson - Aalenov procjenitelj

Procjena integriranog hazarda:

$$\Lambda_t = \int\limits_0^t \mu_s \, ds + \sum_{t_j \leq t} \lambda_j$$

3.3.2 Nelson - Aalenova procjena

$$\widehat{\Lambda}_t = \sum_{t_j \leq t} \frac{d_j}{n_j}$$

$$\mathsf{Var}[\widehat{\Lambda}_t] \approx \sum_{t_j \leq t} \frac{n_j - d_j}{n_j^3}$$

Primjer. U tablici se nalaze podaci o 12-torici pacijenata koji su bili podvrgnuti nekoj operaciji.

pacijent	vrijeme op. (tjedni)	opažanje prestalo (u tjednu)	raz. za prestanak
1	0	120	cenzurirano
2	0	68	smrt
3	0	40	smrt
4	4	120	cenzurirano
5	5	35	cenzurirano
6	10	40	smrt
7	20	120	cenzurirano
8	44	115	smrt
9	50	90	smrt
10	63	98	smrt
11	70	120	smrt
12	80	110	smrt

Pretpostavljamo: cenzuriranje je neinformativno.

(i) Procijenite funkciju doživljenja pomoću Kaplan - Meierove metode i odredite 95% p.i. za njene vrijednosti.

(ii) Procijenite integrirani hazard Nelson - Aalenovom procjenom i pomoću njega procijenite funkciju doživljenja.

(iii) Procijenite vjerojatnost da će pacijent doživjeti 70-ti tjedan nakon operacije.

Rješenje:

(i): Razdoblje opažanja počinje u trenutku $t = 0$ odmah nakon operacije. Opažena relativna vremena su redom (u tjednima, '+' označava cenzuriranje):

$$120+, 68, 40, 116+, 30+, 30, 100+, 71, 40, 35, 50, 30$$

Statistike:

t_j	n_j	d_j	$\widehat{\lambda}_j = \frac{d_j}{n_j}$	$1 - \widehat{\lambda}_j$	$\prod(1 - \widehat{\lambda}_j)$
30	12	2	1/6	5/6	0.8333
35	9	1	1/9	8/9	0.7407
40	8	2	1/4	3/4	0.5556
50	6	1	1/6	5/6	0.4630
68	5	1	1/5	4/5	0.3703
71	4	1	1/4	3/4	0.2778

Kaplan-Meierova procjena $\widehat{S}(t)$ za $S(t)$:

$t_{j-1} \leq t < t_j$	$\widehat{S}(t) = \prod_{t_j \leq t}(1 - \hat{\lambda}_j)$	$\pm 2 \cdot \text{s.e.}(\widehat{S}(t))$
$0 \leq t < 30$	1	± 0
$30 \leq t < 35$	0.8333	± 0.2154
$35 \leq t < 40$	0.7407	± 0.2592
$40 \leq t < 50$	0.5556	± 0.2987
$50 \leq t < 68$	0.4630	± 0.3010
$68 \leq t < 71$	0.3703	± 0.2922
$71 \leq t$	0.2778	± 0.2717

gdje je:

$$\text{s.e.}(\widehat{S}(t)) = \widehat{S}(t) \sqrt{\sum_{t_j \leq t} \frac{d_j}{n_j(n_j - d_j)}}$$

(ii): Nelson - Aalenova procjena $\tilde{S}(t)$ za $S(t)$:

$t_{j-1} \leq t < t_j$	$\widehat{\Lambda}(t) = \sum_{t_j \leq t} \widehat{\lambda}_j$	$\tilde{S}(t) = e^{-\widehat{\Lambda}(t)}$
$0 \leq t < 30$	0	1
$30 \leq t < 35$	0.1667	0.8465
$35 \leq t < 40$	0.2778	0.7575
$40 \leq t < 50$	0.5278	0.5899
$50 \leq t < 68$	0.6944	0.4994
$68 \leq t < 71$	0.8944	0.4088
$71 \leq t$	1.1444	0.3184

(iii): $\widehat{S}(70) = 0.3703$

4. Coxov regresijski model

4.1 Ovisnost o varijablama (kovarijatama)

4.2 Potpuno parametarsko modeliranje

Pretpostavka: distribucija vremena života pripada nekoj parametarskoj familiji (npr. eksponencijalna, Weibullova, Gompertz-Makehamova,...)

$\rightarrow$ populacije se uspoređuju usporedbom parametara

$\rightarrow$ može se primijeniti ako postoji apriorno znanje o pripadnosti određenoj param. familiji

4.3 Coxov poluparametarski model:

$$\lambda(t; z) = \lambda_0(t) \exp(\beta z^T)$$

gdje su:

– $\lambda_0(t)$... osnovni hazard

– β... $1 \times p$-vektor regresijskih parametara

– z... $1 \times p$-vektor p-dim, kovarijate

Osnovna pretpostavka Coxovog modela:

Omjeri hazarda različitih osoba s vrijednostima kovarijata z_1, z_2 ne ovise o t, tj.

$$\frac{\lambda(t; z_1)}{\lambda(t; z_1)} = \exp(\beta(z_1^\tau - z_2^\tau))$$

$\rightarrow$ model *proporcionalnih* hazarda

Upotreba Coxovog modela:

– ako nas primarno zanima istraživanje *efekta* od z na $\lambda(t; z)$, a ne sama funkcija doživljenja (tj. λ)

$\rightarrow$ poluparametarski pristup

4.4 Parcijalna vjerodostojnost

Pretpostavka: $d_j = 1$ za svaki j

$$L(\beta) = \prod_{j=1}^{k} \frac{\exp(\beta z_j^{\mathcal{T}})}{\sum_{i \notin R(t_j)} \exp(\beta z_i^{\mathcal{T}})}$$

gdje je $R(t_j)$ skup svih osoba i živih i pod rizikom do t_j-

$\rightarrow$ procjena od β (numeričkom) maksimizacijom $L(\beta)$

U praksi se može dogoditi:

(a) $d_j > 0$
(b) postoje cenzurirana opažanja u nekom od t_j

Ad (a): Breslowova aproksimacija:

$$L(\beta) = \prod_{j=1}^{k} \frac{\exp(\beta s_j^\tau)}{\left(\sum_{i \notin R(t_j)} \exp(\beta z_i^\tau)\right)^{d_j}}$$

gdje je s_j zbroj svih z vrijednosti osoba umlih u t_j

Ad (b): Osobe cenzurirane u t_j su uključene u skup $R(t_j)$.

Primjer. U tablici se nalaze podaci malog uzorka zaposlenih u jednoj tvornici koji predstavljaju vremena u mjesecima do prvog izostajanja s posla. Sa "+" su označena vremena napuštanja posla koja se ne smatraju izostajanjem.

M:	6+	11	13+	15	16+	19+	20	
F:	2+	4	7	8+	10+	12+	17	21+

Stopa hazarda se modelira po Coxovom modelu:

$$\lambda(t) = \lambda_0(t)e^{\beta x}$$

gdje su:
$x = 0$ za muškarce (M) i
$x = 1$ za žene (F).

(i) Odredite parcijalnu vjerodostojnost od β i MLE.
(ii) Procijenite asimptotski 95% p.i. za β.
(iii) Testirajte hipotezu da žene imaju veću stopu izostanka s posla od muškaraca.

(i): t_j: 4F, 7F, 11M, 15M, 17F, 20M

Parcijalna vjerodostojnst:

$$
\begin{aligned}
& L(\beta) = \\
= \ & \prod_j \frac{e^{\beta x_j}}{\sum_{i \in R(t_j)} e^{\beta x_i}} = \\
= \ & \frac{e^{\beta(1+1+0+0+1+0)}}{(7e^{\beta \cdot 1}+7)(6e^{\beta \cdot 1}+6)(3e^{\beta \cdot 1}+6)(2e^{\beta \cdot 1}+4)(2e^{\beta \cdot 1}+2)(e^{\beta \cdot 1}+1)} \\
= \ & \frac{e^{3\beta}}{7 \cdot 6 \cdot 3 \cdot 2^2 (e^{\beta}+1)^4 (e^{\beta}+2)^2}
\end{aligned}
$$

Parcijalna log-vjerodostojnost:

$$\ell(\beta) = \log L(\beta) = 3\beta - 4\log(e^{\beta}+1) - 2\log(e^{\beta}+2) + \text{const.}$$

$$\begin{aligned} & \ell'(\beta) = 3 - \tfrac{4e^{\beta}}{1+e^{\beta}} - \tfrac{2e^{\beta}}{2+e^{\beta}} = 0 \\ \Leftrightarrow \quad & 3e^{2\beta} + e^{\beta} - 6 = 0 \\ \Leftrightarrow \quad & e^{\beta} = \tfrac{\sqrt{73}-1}{6} = 1.2573 \\ \Rightarrow \quad & \widehat{\beta} = 0.2290 \ \ \text{(MLE)} \end{aligned}$$

(ii):

$$\ell''(\beta) = -\frac{4e^{\beta}}{(1+e^{\beta})^2} - \frac{4e^{\beta}}{(2+e^{\beta})^2} \;\Rightarrow\; \ell''(\widehat{\beta}) = -1.4610$$

Asimptotska razdioba od MLE:

$$\widehat{\beta} - \beta \,\dot{\sim}\, N\left(0, -\frac{1}{\ell''(\widehat{\beta})}\right) \equiv N(0, 0.8273^2)$$

95% p.i. za β:

$$\widehat{\beta} \pm 2 \cdot 0.8273 = 0.2290 \pm 1.6546$$

(iii): Treba testirati hipoteze:

$$H_0: \ \ \beta = 0 \text{ vs. } H_1: \ \ \beta > 0$$

Testna statistika:

$$Z = \frac{\widehat{\beta} - 0}{\sqrt{-\ell''(0)^{-1}}} \overset{H_0}{\dot{\sim}} N(0,1)$$

Kritično područje uz $\alpha = 5\%$: $[1.64, +\infty\rangle$

$$z = \frac{0.2290}{0.8321} = 0.2752 \notin [1.64, +\infty\rangle$$

Žene nemaju značajno veću stopu izostanka s posla od muškaraca.

5. Markovljev proces s dva stanja

5.1 Pretpostavke

$$\boxed{a} \xrightarrow{\quad\mu_x\quad} \boxed{d}$$

${}_tp_x :=$ (uvjetna) vjerojatnost da osoba (proces) ostane u stanju a u dobi $x+t$ ako je bila u tom stanju u dobi x

${}_tq_x :=$ (uvjetna) vjerojatnost da osoba (proces) bude u stanje d u dobi $x+t$ ako je bila u stanju a u dobi x

Pretpostavka 1.
Vjerojatnost da će se osoba dobi x naći u određenom stanju u dobi $x+t$ ovisi samo o dobi x i stanju u kojem se u toj dobi nalazi.

Pretpostavka 2.
${}_hq_{x+t} = \mu_{x+t} \cdot h + o(h)$, $h \to$ 0+, za $t \geq$ 0.

$\rightarrow$ u cilju procjene modela, restrikcija na dobni interval $[x, x+1\rangle$

Pretpostavka 3.
$t \mapsto \mu_{x+t} = \mu =$ konst. za $0 \leq t < 1$.

Sve ostalo (npr. stanje zdravlja, zanimanje,...) nije uključeno u model.

Znajući te faktore, možemo:

(a) *stratificirati* problem, tj. za svaku kombinaciju razina faktora postaviti model
(b) postaviti adekvatan *regresijski model* s tim faktorima kao kovarijatama

5.2 Vjerojatnosti prijelaza

$$ {}_{t+h}p_x = \cdots = {}_tp_x(1 - \mu_{x+t}h) + o(h),\ h \to 0+ $$

$\Rightarrow$

$$ {}_tp_x = \exp(-\int_0^t \mu_{x+s}\, ds) $$

5.3 Statistike

Opažamo N osoba u dobi od x do $x+1$
(pretp. da je $\mu_x \equiv \mu$ konst.)

$\rightarrow$ niz nezavisnih i jednako distribuiranih jedinki

$\rightarrow$ cenzuriranje tipa I

$x + a_i$ ... dob osobe i na početku razdoblja opažanja ili ulaska u grupu

$x + b_i$ ... dob osobe i na kraju razdoblja opažanja ako doživi tu dob

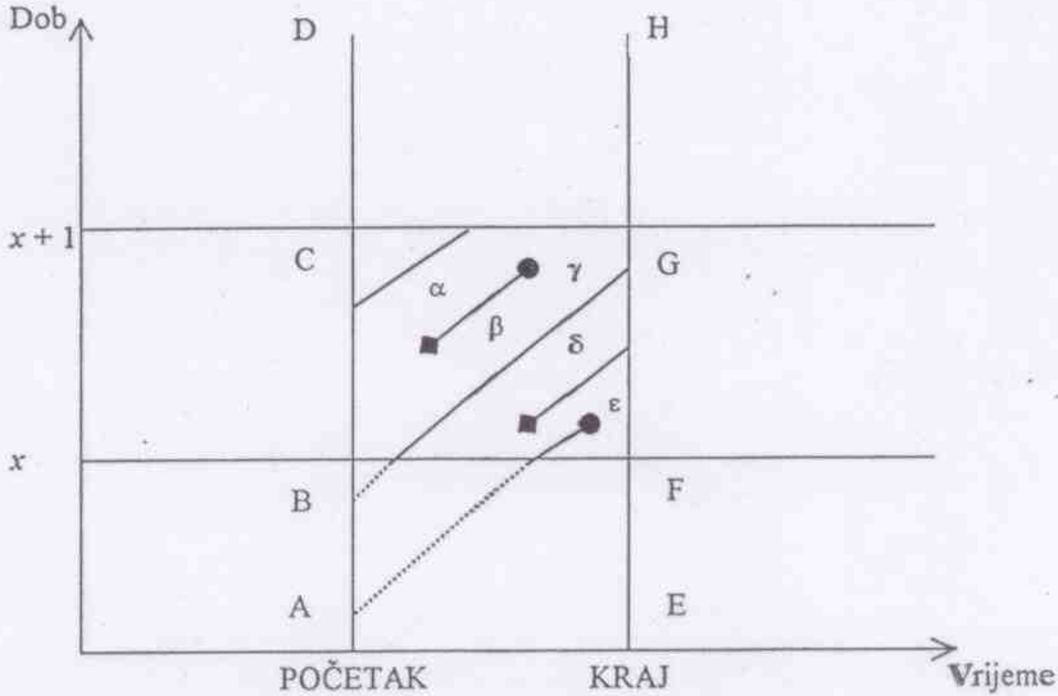

SLIKA 2

Slučajne varijable (statistike):

D_i ... indikator smrti ($D_i = 1$ ako je opažena smrt osobe i, inače $D_i = 0$)

$x + T_i$ ... dob osobe i u trenutku prestanka opažanja te osobe

$V_i := T_i - a_i$ ... ukupno vrijeme opažanja osobe i

$\rightarrow$ dovoljna statistika za osobu i: (D_i, V_i)

Opažena vrijednost od (D_i, V_i): (d_i, v_i)

Vjerodostojnost od μ:

$$L(\mu) = \prod_{i=1}^{N} e^{-v_i \mu} \mu^{d_i} = e^{-\mu \sum_{i=1}^{N} v_i} \cdot \mu^{\sum_{i=1}^{N} d_i} = e^{-\mu v} \mu^{d}$$

gdje su $v = \sum_{i=1}^{N} v_i$ i $d = \sum_{i=1}^{N} d_i$
opažene vrijednosti statistika:

$D = \sum_{i=1}^{N} D_i$... ukupan broj umrlih u uzorku u dobi od x do $x + 1$

$V = \sum_{i=1}^{N} V_i$... ukupno vrijeme boravka opažanih osoba iz uzorka u dobnom intervalu $[x, x + 1]$

5.4 Procjena maksimalne vjerodostojnosti

Log-vjerodostojnost:

$$\ell(\mu) = \log L(\mu) = -\mu v + d \log \mu$$

$$\ell'(\mu) = -v + \frac{d}{\mu} = 0 \quad \Leftrightarrow \quad \widehat{\mu} = \frac{d}{v}$$

Procjenitelj MLE:

$$\tilde{\mu} = \frac{D}{V}$$

Asimptotska razdioba MLE:

$$\ell''(\mu) = -\frac{d}{\mu^2} \quad \Rightarrow \quad -\frac{1}{\ell''(\widehat{\mu})} = \frac{\widehat{\mu}}{v}$$

$$\tilde{\mu} - \mu \mathrel{\dot{\sim}} N\left(0, -\frac{1}{\ell''(\tilde{\mu})}\right) \equiv N\left(0, \frac{\tilde{\mu}}{V}\right)$$

standardna pogreška: s.e.$(\tilde{\mu}) = \sqrt{\frac{\tilde{\mu}}{V}}$

95% p.i. za μ: $\tilde{\mu} \pm 2 \cdot \sqrt{\frac{\tilde{\mu}}{V}}$